

De Oorkonden van Limburg

Madrid, El Escorial, Bibliotheca del Monasterio, Libros del ajedrez, dados y tablas, 1283, T.I, 6, fol. 1v.

Inhoud

Oorkonden	3
Het Limburgs Oorkondenboek	4
Cultureel erfgoedbelang	4
Publiek belang	4
Culturele educatie	5
Sint Servaaskapittel	6
Onze Lieve Vrouwekapittel	7
Abdij van Thorn	8
Proosdij van Meerssen	9
Munsterabdij te Roermond	9
Oorkonden en zegels	10
Behoud, beheer en zichtbaarheid	10
Behoud	11
Beheer	11
Zichtbaarheid	12
Deelprojecten van het Oorkondenboek van Limburg	13
Globale planning	13
Begroting	14
Algemene informatie over de organisatie	14

Oorkonden

Er was ooit een tijd zonder smartphones, tablets en pc's. Een tijd zelfs waarin bijna niemand schrijven of lezen kon. Afspraken werden mondeling gemaakt in het bijzijn van getuigen. Dankzij het goede geheugen van de mensen bleven die afspraken tot in de eeuwigheid geldig... dacht men.

Maar op een gegeven moment veranderde de wereld: de welvaart groeide, er werd over honderden kilometers handel gedreven en de kerk en koningen, hertogen en graven kregen macht over steeds grotere gebieden. Het leven werd te ingewikkeld om met alleen mondelinge afspraken te organiseren.

Steeds meer afspraken werden in oorkonden vastgelegd, als een officieel bewijs van de overeenkomst. Ze vormen het geheugen van onze geschiedenis. Dat bleek zo'n slimme keus, dat de wereld er nóg meer door veranderde: meer en meer mensen leerden lezen en schrijven, gingen naar school, ontwikkelden zich en legden de basis voor de technische samenleving waarin we nu leven, inclusief iPads en pc's. En als je die optimaal wil gebruiken, moet je een contract afsluiten met een provider van een internetverbinding. Dat contract is een verre afstammeling van die eerste oorkonden.

Een oorkonde is een officieel, schriftelijk document dat bedoeld is om te dienen als bewijs van een rechtsgeldige afspraak tussen twee of meer personen. Vaak gaat het dan om het schenken van een stuk grond of andere bezittingen. Maar ook afspraken over het beëindigen van grote ruzies, schuldbekentenissen, testamenten, getuigschriften en dergelijke werden in officiële documenten vastgelegd volgens vaste regels en vormen opgesteld. Zo moest bijvoorbeeld eerst goed onderzocht worden of iedereen het wel met de afspraak eens was, of degene die het eigendomsrecht over een stuk grond aan een ander gaf, wel het recht had om dat te doen, etc. Als dat allemaal in orde was, moest de oorkonde volgens een aantal min of meer vaste onderdelen worden opgesteld.

De bewijskracht kon geleverd worden door een tekening met de hand, zoals bijvoorbeeld het monogram, door een zogenaamd signet van een notaris of door een zegel. Belangrijke mensen hadden een eigen, uniek zegel van bijenwas. De paus gebruikte lood in plaats van bijenwas, en een aantal hoge vorsten en kerkleiders goud of zilver. Die metaalzegels noemen we 'bullen'.

HET OUDSTE ARCHIEFSTUK VAN NEDERLAND!

De oorkonde van 7 oktober 950 waarbij de Duitse koning Otto I rechten in Kessel en Echt aan zijn leenman Ansfried schonk, is het oudste archiefstuk dat in een Nederlands archief wordt bewaard. Wel zijn er nog oudere oorkonden, die over gebieden gaan die bij het huidige Nederland horen, maar die bevinden zich in buitenlandse archieven. Alhoewel, is het wel de oudste oorkonde van Nederland? Het is immers een schijnorigineel, een vervalsing dus. Toch luidt het antwoord: ja, het is en blijft het oudste stuk, want de vervalsing is niet veel later, nog steeds in de tiende eeuw vervaardigd. De oorkonde is in het archief van de abdij Thorn bewaard, omdat Ansfried de verkregen rechten op zijn beurt aan deze door hem gestichte abdij schonk. Zie: <https://www.rhcl.nl/nl/tentoonstellingen-paginas/schatkamer>

De Limburgse oorkonden zijn vastgelegd op perkament en zijn eenzijdig beschreven. Het formaat varieert sterk: er zijn stukken van ca. 6 tot 70 cm hoog en van ca. 15 tot 50 cm breed. Vanwege de kwetsbaarheid zijn de oorkonden ingeseald, worden ze in het donker bewaard en slechts beperkt beschikbaar gesteld voor onderzoek.

Het Limburgs Oorkondenboek

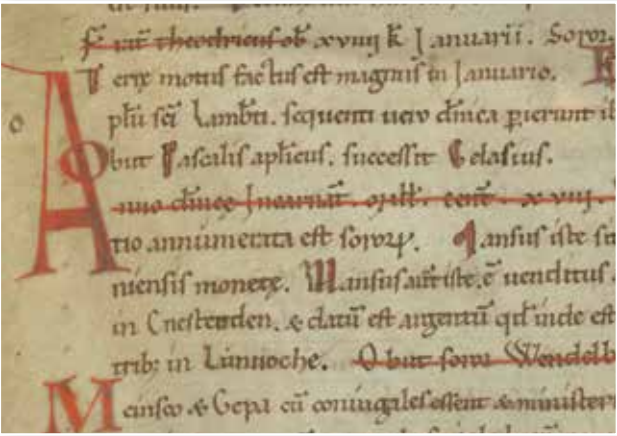
De oudst bewaarde schriftelijke stukken in onze provincie Nederlands Limburg zijn uniek en onvervangbaar. Ook het oudste stuk dat in een Nederlands archief wordt bewaard, hoort bij deze collectie!

De toegankelijkheid en beschikbaarheid van deze stukken voor het algemene publiek is helaas zeer beperkt. Vanwege hun kwetsbaarheid, maar vooral door de gebruikte taal en het oud schrift. De kennis om deze erfgoederen te kunnen lezen, vertalen, materieel te analyseren, op echtheid te onderzoeken en te determineren is nog slechts bij een beperkt aantal mensen aanwezig.

Hoogste tijd dus om in Limburg, als laatste provincie in Nederland, te werken aan de publicatie van een territoriale oorkondenuitgave: deskundig vertaald en geannoteerd. De Stichting Limburgse Oorkonden is opgericht om de publicatie van deze unieke bronnen mogelijk te maken. De provincie Limburg, waar erfgoedbeleid en -digitalisering een prominente plaats innemen, kan niet ontbreken in de lijst van territoriale oorkondenboeken.

Cultureel erfgoedbelang

Zoals gezegd komen de oudst bewaarde schriftelijke oorkonden van Nederland uit de provincie Limburg. Het cultureel erfgoedbelang van deze stukken is enorm. Vanwege het doorstaan van de fysieke tand des tijds en vanwege hun inhoud. Oorkonden van vóór 1300 zijn vaak de vroegste en enige informatiebron met een zeer gevarieerde inhoud en verschaffen ons inzicht over lokale heren en vrouwen, de uitbouw van hun territorium, de stichting van abdijen, kerken en kapittels, de rol van pausen, bisschoppen en pastoors, de inrichting van het landschap, de verwerving en exploitatie van goederen, bezitsverhoudingen, het ontstaan van steden en dorpen, de vorming van de oudste stadsbesturen, economische ontwikkelingen, relaties van Limburgse personen en instellingen met lokale, regionale en buitenlandse personen en instellingen, machtsverhoudingen, machtspolitiek, conflicten etc. Ook voor genealogisch onderzoek zijn oorkonden onmisbaar, evenals voor de kennis van het oud-Nederlands. Uitgave van de Limburgse oorkonden is van nationale en internationale betekenis.

Annales Rodenses, met oorkonden van de abdij Kloosterrade, geschreven in de 12e eeuw (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 14.D004, archief abdij Kloosterrade (Rolduc), inv. nr. 1187)

Publiek belang

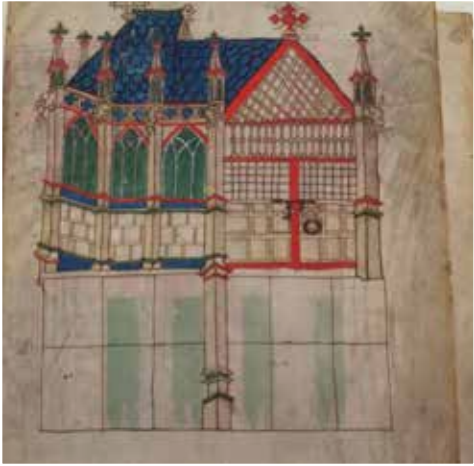
Oorkonden zijn belangrijk om de verhalen van het Limburgs erfgoed te vertellen. De toegankelijkheid en beschikbaarheid van deze stukken voor het publiek is desondanks nog zeer beperkt: de originelen zijn kwetsbaar, opgesteld in een niet makkelijk leesbare taal én geschreven in oud schrift. De oudste oorkonden zijn geschreven in het Latijn en slechts door een beperkt aantal personen te ontcijferen, lezen en interpreteren. Door deze oorkonden in een voor iedereen leesbare vorm te publiceren, te vertalen en de inhoud ervan in begrijpelijke taal weer te geven, worden deze kwetsbare, voor velen ontoegankelijke middeleeuwse bronnen, optimaal toegankelijk voor een breed publiek. Oorkonden bevatten veel persoons- en plaatsnamen of beschrijven opmerkelijke gebeurtenissen uit lang vervlogen tijden. Informatie die vaak goed bruikbaar is om de inhoud van oorkonden ook in onze tijd zichtbaar te maken.

De oorkonden werpen niet alleen een nieuw licht op het leven vóór 1300, maar kunnen ook direct gelinkt worden aan de actualiteit. Zo gaat het fameuze Limburgse Domein De Wijngaardsberg er prat op dat haar druivenstokken al in 968 langs de Romeinse weg van Meerssen naar Hunnecum stonden. Dit alles dankzij een oorkonde van koningin Gerberga uit 968.

Bewustwording van het verleden leidt bij het grote publiek tot een versterking van het cultuurhistorisch profiel van de provincie Limburg en van de Limburgse identiteit. Door een educatief programma kunnen het Limburgs landschap en erfgoed dichterbij de mensen worden gebracht. Publicatie van de oudste erfgoedstukken brengt aldus een nieuwe verbinding tot stand tussen Limburgs erfgoed, toerisme, landschap en leisure met een groot publieksbereik.

Getijdenboekje uit een Maastrichts klooster, geschreven rond 1500 (Maastricht, RHCL, zie <https://www.rhcl.nl/nl/tentoonstellingen-paginas/schatkamer>)

Verbouwingstekening van de Sint-Servaaskerk op perkament, vervaardigd rond 1460 (Maastricht, RHCL, zie <https://www.rhcl.nl/nl/tentoonstellingen-paginas/schatkamer>)

Culturele educatie

Het feitelijke primaat van eerste Nederlandse ‘literatuurprovincie’ komt volgens prof. Van Oostrom toe aan het gebied binnen de driehoek Aken-Luik-Maastricht. Traditioneel start de literatuurgeschiedenis van de Lage Landen met de Maaslandse dichter Hendrik van Veldeke. Hij is de eerste bekende dichter die in de volkstaal schreef. Zijn Sint-Servaaslegende is in Maastricht tot stand gekomen in de periode 1160-1170 en was opgedragen aan 2 personen: de gravin van Loon én aan Hessel, de bewaarder van de schatkamer in de Sint-Servaaskerk.

Een van de belangrijkste ontwikkelingen in de geschiedenis van de westerse beschaving is de invoering van het schrift op steeds meer terreinen van het sociale leven door vertegenwoordigers van steeds meer sociale groepen. De vroege middeleeuwen vormen daarbij een belangrijke periode door de geleidelijke invoering van een perkamenten schriftcultuur. Vanaf de twaalfde eeuw is sprake van een groeiende verschriftelijking en een stijgend aantal gevormde scribeuten in universitaire en stedelijke schrijfateliers. Voor het onderzoek naar het middeleeuws verschriftelijkingsproces vormen de Limburgse oorkonden een belangrijke bron. Daarbij moet echter niet uit het oog worden verloren dat deze perkamenten schriftstukken zijn ontstaan in een complex cultureel spectrum.

Middeleeuwse schriftcultuur is een vorm van cultuurgeschiedenis, naast bijvoorbeeld ook sociale geschiedenis, intellectuele en politieke geschiedenis. Het Limburgs schrijflandschap was erg gevarieerd en gaat terug tot de vroege middeleeuwen. Een aantal typische schriftuitingen volgt hierna.

Sint Servaaskapittel

De eerste schriftelijke vermelding van een geestelijke gemeenschap rond de Servaaskerk te Maastricht gaat terug tot de jaren 718-741. De Karolingische geleerden Alcuinus (ca. 730-804) en Einhard (ca. 770-840) waren beide abten van Sint-Servaas. Einhard schreef, naast literaire werken, ook brieven met mededelingen over religieuzen, leden van de *familia* en bezittingen van de Sint-Servaaskerk.

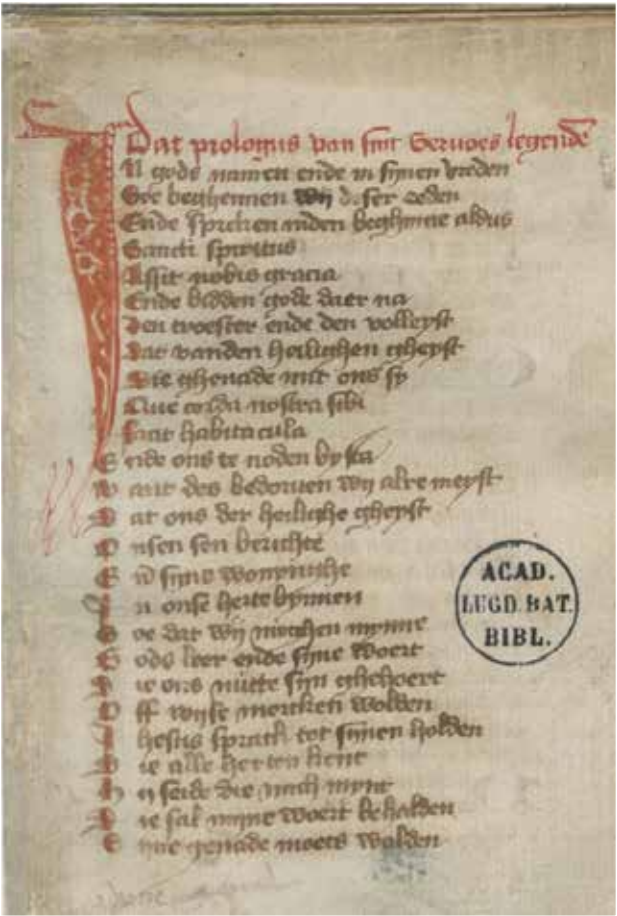
Alcuinus van York is vooral beroemd geworden als leermeester en adviseur van Karel de Grote. Einhard - een leerling van Alcuinus - als biograaf van Karel de Grote. Einhard was behalve lekenabt van Sint-Servaas te Maastricht, ook lekenabt van Sint Marcellinus en Petrus in Seligenstadt, de Sint-Baafs- en/of Sint-Pietersabdij in Gent, de abdij van Fontenelle en het klooster van La Celle-Saint-Cloud. Hij schreef ook de *Translatio et miracula Sancti Marcellini et Petri*, met een uitgebreide beschrijving van Maastricht in het deel over de enthousiaste ontvangst van de relieken in diverse steden.

De oudste *vita* (heiligenleven) van Sint Servaas, die opgesteld is in Maastricht of in het bisdom Tongeren, kan worden gedateerd ergens tussen het eind van de 7e - eind 8e eeuw. Het Servaas-officie (gezangen en antifonen ter ere van Sint Servaas) is samengesteld in de tiende eeuw, de vijf antifonen bij de psalmen van de Eerste Vespers zijn mogelijk nog ouder.

Het heiligenleven *Vita sancti Servatii Tungrensis episcopi et miracula* is geschreven in opdracht van het Sint-Servaaskapittel door Jocundus. Deze benedictijn uit Frankrijk verbleef van ca. 1067 tot kort na 1076 in Maastricht en was waarschijnlijk als leraar verbonden aan de Sint-Servaasschool. Mogelijk schreef hij te Maastricht de eerste redactie van deze *vita*, de definitieve versie kwam tot stand na zijn vertrek uit Maastricht.

Een andere levensbeschrijving van Sint-Servaas is geschreven door een anonymus. Als potentiële auteur wordt Steven genoemd, die van 1097-1131 kanunnik was van Sint-Servaas en leraar aan de kapittelschool van 1126-1131. Anderen denken aan een auteur uit het bisdom Luik of aan een Rijnlander.

De oudste oorkonde in dit archieffonds dateert uit 1096 en bevat de schenking van twee molens aan de Jeker te Maastricht

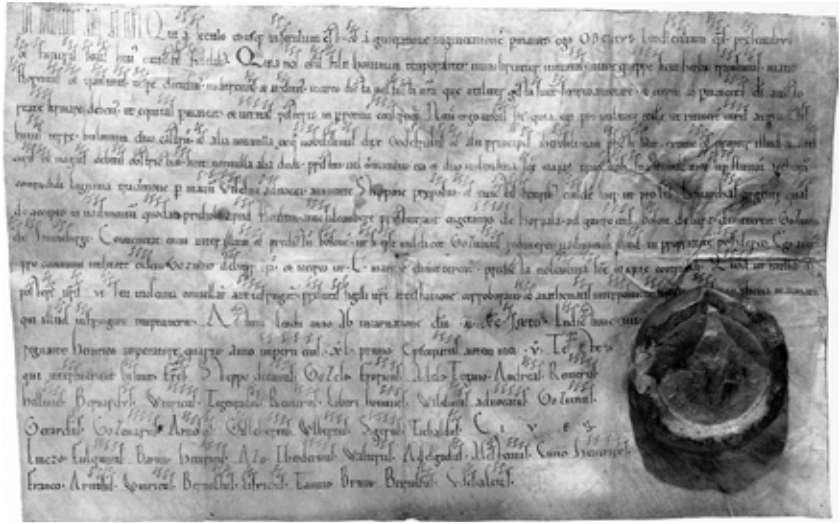

15e-eeuws handschrift met Sint-Servaaslegende van Hendrik van Veldeke (Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 1215)

De kanunniken van Sint-Servaas schreven zelf gedichten voor een overleden monnik in een dodenrol van de abdij Canigou in de Pyreneeën, die in 1051 in Maastricht arriveerde tijdens haar rondgang langs 133 kerken. We beschikken nog steeds over een *obituarium* (jaargetijdenboek) van het Sint-Servaaskapittel dat opgemaakt is ca. 1294 en een *cartularium* (register van akten) uit de 13e eeuw.

Onze Lieve Vrouwekapittel

Ook het Onze Lieve Vrouwekapittel te Maastricht kan bogen op een eerbiedwaardige ontstaansdatum. De oudste oorkonde in dit archieffonds dateert uit 1096 en bevat de schenking van twee molens aan de Jeker te Maastricht. Deze transactie door de bisschop van Luik vond plaats in het kapittelhuis zelf.

Oudste oorkonde van het Onze Lieve Vrouwekapittel d.d. 1096 (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 14B001, archief Onze Lieve Vrouwekapittel Maastricht, inv. nr. 640)

Net zoals het Sint-Servaaskapittel was aan het Onze Lieve Vrouwekapittel een kapittelschool verbonden. Het hoofd van de kapittelschool, de *scholaster*, was verantwoordelijk voor het functioneren van de school en hield toezicht op de parochiescholen van de Sint-Nicolaas- en Sint-Maartensparochie. Hij was ook belast met het verzorgen van de correspondentie en het notuleren van de kapittelvergaderingen. De kapittelschool moet zeker in 1133 al hebben bestaan, want in een oorkonde uit dat jaar wordt een zekere Adelo genoemd als *scholaster*.

Uit het derde kwart van de veertiende eeuw is een *Liber Ordinarius* overgeleverd, een handschrift op perkament met de voorschriften voor de uitoefening van de erediensten in het kapittel. De taak van de scholaster wordt in dit handschrift welomschreven. Deze codex, tot stand gekomen in het kapittel, vertoont een grote zelfstandigheid ten opzichte van andere *Libri Ordinarii*, zoals die van het Sint-Lambertkapittel te Luik. Niettemin is beïnvloeding aan te wijzen door de teksten van het Luikse en het Utrechtse *Ordinarius*.

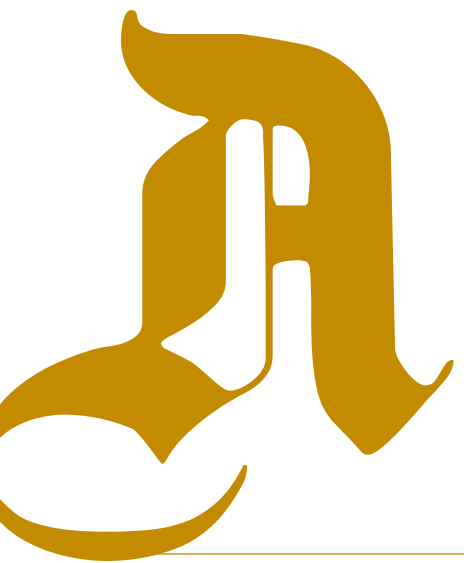

Reliekschrijn uit de 13 eeuw (Maastricht, Schatkamer van de Onze Lieve Vrouwebasiliek)

In 1286 stelt het kapittel in een oorkonde een reglement op voor het ambt van de koster-schatbewaarder, met daarin de oudste vermelding van de publieke reliekenverering in de Onze Lieve Vrouwekerk. Het is ook de tekst met de oudste vermelding van het Sint-Gillishospitaal te Wyck.

Een absolute mijlpaal in de geschiedenis van het kapittel is de oorkonde uit 1273, waarin de institutionele vormgeving werd afgesloten. De op dat moment vastgelegde kapittelstructuur zou behouden blijven tot aan de opheffing in de Franse Tijd.

Een bijzonder aspect in het overgangsproces van orale naar schriftelijke traditie is de vastlegging van de kapittelstatuten in 1407. Blijkens de proloog in dit handschrift werden de gebruiken en gewoonten van generatie op generatie mondeling overgeleverd en reciteerden de oudere kanunniken de tekst aan de nieuwkomers. Van deze kapittelstatuten, die in 1407 voor het eerst op schrift werden gesteld, kregen de kanunniken zelf een afschrift waarvan er meerdere bewaard zijn gebleven.

Abdij van Thorn

De prestigieuze hoogadellijke Rijksabdij van Thorn werd gesticht tussen 975 en 995. De rijke oorkondenschat wijst duidelijk op een eigen schrifttraditie en -productie. Als eerste worden de zegels aan de oorkonden op een bijzondere wijze vastgemaakt, namelijk door een dubbele snede in de *plica* (omgevouwen plooï onderaan oorkonde), die geheel afwijkt van de andere Limburgse oorkonden. Bovendien zijn de twaalfde-eeuwse oorkonden geschreven in een prachtig schrift, dat versierd is met de befaamde lussenstructuur. Deze lussenstructuur of 'treillis' zijn een typisch fenomeen uit het Luiks-Keulse oorkondengebied.

Typische lussenstructuur in een oorkonde van de abdis van Thorn uit 1172 (Maastricht, Regionaal Historisch Centrum Limburg, toegangsnr. 01.187A, archief Vrije Rijksheerlijkheid Thorn, inv. nr. 6)

In de eerste helft van de vijftiende eeuw legde de abdij een *cartularium* aan met afschriften van alle oorkonden.

De twaalfde-eeuwse oorkonden zijn geschreven in een prachtig schrift, dat versierd is met de befaamde lussenstructuur

Proosdij van Meerssen

Ook de proosdij van Meerssen heeft historische wortels tot in de tiende eeuw. Meerssen zelf wordt al genoemd in een oorkonde uit 847. Ruim een eeuw later is in een oorkonde uit 968 de schenking vastgelegd van het oude koningsgoed te Meerssen door de Frankische koningin Gerberga aan de Sint-Remigiusabdij te Reims. Het ging om ca. 820 hectare grond en een paltskapel met een kapittel. De proost van het kapittel benoemde de pastoor van Meerssen en omliggende plaatsen. Deze oorkonde is tevens het bewijsstuk voor het bestaan van de wijngaarden in Zuid-Limburg in de negende eeuw.

Het kapittel van Meerssen evolueerde rond 1131 tot een proosdij voor benedictijner monniken uit Reims. De goederen, rechten en bezittingen van de proosdij zijn in het begin van de dertiende eeuw vastgelegd in een *polyptiek*, een goederenregister.

Het sacramentswonder uit 1222, opgetekend door de kroniekschrijver Caesarius van Heisterbach, ligt aan de basis van de verering van het Heilig Sacrament te Meerssen, een verering waarbij tot eind jaren zestig van de twintigste eeuw stille bedevaarten werden ondernomen naar de Meerssense Basiliek. Aflaatpredikers maakten in de late Middeleeuwen in de bisdommen Luik en Utrecht propaganda voor een pelgrimage naar Meerssen. Oorkonden van de heren van Heinsberg/Valkenburg, die tevens voogd van Meerssen waren, bevinden zich onder meer in het archieffonds van de Munsterabdij van Roermond. Daar zijn ze al in het tweede kwart van de dertiende eeuw in een *cartularium* overgeschreven.

De strijd met het klooster Sint-Gerlach te Houthem om de bediening van de 4 kapellen die tot Meerssen behoren, namelijk Amby, Bunde, Houthem en Schimmert, leidde eind twaalfde eeuw tot de productie van schriftelijke stukken.

Middeleeuwse wijnbouw in psalter van Fécamp (Den Haag, KB, hs. 76F13)

Het archieffonds van de proosdij Meerssen bevat het oudst bekende zegel van een aartsdiaken van het bisdom Luik uit 1136, een zeldzaam voorbeeld van een zegel met een smeekbede als randschrift uit 1244 (Maria, verwaardig ... mij te redden) én een uniek te noemen zegel met een *intaglio*, een afdruk van een edelsteen met ingesneden beeldwerk uit 1228. Dit gebruik van gesneden stenen als zegelstempel kwam in Nederland zeer beperkt voor.

Munsterabdij te Roermond

In 1218 werd het adellijk vrouwenklooster te Roermond gesticht door de graaf van Gelre. Al snel na de oprichting werd een *cartularium* aangelegd met de oudste oorkonden. Het oudste gedeelte van deze codex is ontstaan vóór oktober 1240.

Onderzoek naar de kist met de unieke reliekenschat uit de Munsterkerk in 2001/2002 bracht onder meer aan het licht dat er tussen de beenderen diverse *cedulae* lagen, kleine perkamenten strookjes met daarop de namen van de heiligen in vijftiende-eeuws schrift. Echt spectaculair waren de tien textuele reliekschilderijtjes die bevestigd waren op hele vellen uit een dertiende-eeuws handschrift. De reliekkussentjes en textielfragmenten die hierop zijn vastgemaakt, waren verstevigd met fragmenten van verschillende handschriften.

De verknijpte handschriftfragmenten zijn gebruikt om het textiel te verstevigen, waarop de relieken werden genaaid, en als binnenbekleding van een kast. Deze *membra disiecta* zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van afgedankte en versneden manuscripten van de

13e-eeuws cartularium van de Munsterabdij te Roermond (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 14D039, archief Munsterabdij Roermond, inv. nr. 1)

17e-eeuws reliekenschilderij, geschonken door Jacobus a Castro, bisschop van Roermond (Bron: <https://www.historiehuisroermond.nl/collectie/4732-tableau-met-relikwien>)

Munsterabdij. Het onderzoek naar de reliekenschat heeft deze fragmenten tot zes verschillende manuscripten kunnen herleiden: een *evangelistarium* uit de elfde eeuw, een missaal uit de twaalfde eeuw, een *evangelarium* uit de dertiende eeuw, een tiental perkamenten bladen uit een dertiende-eeuwse codex, een werk over grammatica uit het eind van de dertiende/begin veertiende eeuw en een aantal niet geïdentificeerde fragmenten uit de vijftiende eeuw.

In 1988 ontdekte men in de kluis van de Munsterkerk dertiende-eeuwse perkamenten fragmenten van een *antifonarium*, dat verlucht is met initialen met eenvoudig penwerk.

Oorkonden en zegels weerspiegelen het verschriftelijkingsproces in de Middeleeuwen en vormen een onuitputtelijke bron voor de studie van de middeleeuwse cultuur

Oorkonden en zegels

Oorkonden en zegels vormen samen met o.a. literaire handschriften, hagiografische teksten, musicologische codices, administratieve bronnen, pelgrims-tekens, boekbanden, kunsthistorische artefacten, bouwwerken en archeologisch vondsmateriaal een conglomeraat dat de Limburgse cultuurgeschiedenis in de Middeleeuwen reflecteert. Zo blijken de middeleeuwse zegels van het Sint-Servaaskapittel een kernstuk te vormen in de discussie rondom de sleutel als attribuut in de Sint-Servaasiconografie. Prof. Koldewij heeft rond deze thematiek een mooie casus uitgewerkt waarbij de afbeeldingen van Sint-Servaas op de Limburgse zegels cruciaal zijn voor zijn betoog. De zegels blijven daarbij geen artefacten in se, maar worden bestudeerd in relatie tot andere culturele uitingen als boekbandstempels, pelgrims-tekens, manuscripten, Maastrichtse munten, kapitelen in de pandgang van de Servaaskerk en de Sint-Servaaslegende.

Zegel van het Sint-Servaaskapittel aan een oorkonde d.d. 6 september 1279 (Maastricht, RHCL, archief klooster Sint-Gerlach te Houthem, inv. nr. 31)

Oorkonden en zegels weerspiegelen het verschriftelijkingsproces in de Middeleeuwen en vormen een onuitputtelijke bron voor de studie van de middeleeuwse cultuur. Publicatie van de Limburgse oorkonden met beschrijving van de zegels levert aldus een waardevolle bijdrage aan het wetenschappelijk onderzoek en maakt op diverse terreinen een verdieping mogelijk van het onderzoek naar de Limburgse cultuur. Over dit thema zijn contacten gestart met de Universiteit Maastricht.

Behoud, beheer en zichtbaarheid

In de Nederlandse erfgoedsector zijn - in vrijwel alle disciplines – behoud, beheer en zichtbaarheid kernbegrippen. Zij zijn ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zichtbaar maken is niet mogelijk zonder dat de basis op orde is: het behoud en beheer van de erfgoedcollecties.

Het project van de Stichting Limburgse Oorkonden bestaat om die reden uit deze drie hoofdonderdelen, waarbij de samenwerking met andere erfgoedorganisaties absoluut noodzakelijk is.

Om aandacht en waardering voor onze oudste schriftelijke stukken te krijgen, is het cruciaal om de bekendheid ervan te vergroten. Met de taal en (digitale) middelen van heden ten dage, maar ook met gedrukte (deel)uitgaven voor de regelmatige 'gebruiker'. Wij werken aan de ontwikkeling van een publieksprogramma dat personen, plaatsen en gebeurtenissen die in deze Limburgse oorkonden worden genoemd, weer zichtbaar en beleefbaar maakt. De inhoud van de oorkonden zelf vormt daarvoor uiteraard steeds de basis.

Oorkonde van het klooster Sint-Elisabethsdal te Nunhem, 6 maart 1310 (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 14.D035, archief klooster Sint-Elisabethsdal te Nunhem, inv. nr. 210)

Behoud

In dit project worden de oorkonden uitgegeven die onder zeer goede condities bewaard worden in de Limburgse archieven. Het Regionaal Historisch Centrum Limburg te Maastricht draagt zorg voor het overgrote deel van deze kwetsbare stukken op perkament in haar afgesloten, ondergrondse archief-depots. Door publicatie in het *Oorkondenboek van Limburg* kunnen we er nu voor zorgen dat de kwetsbare originelen op perkament voorgoed achter slot en grendel blijven en niet langer worden blootgesteld aan daglicht en raadpleging in de openbare studiezalen, zodat ze niet onnodig beschadigen of belast worden. En hierdoor kunnen we er nu voor zorgen dat ze wel publiekelijk toegankelijk blijven en voor iedereen zichtbaar.

Beheer

Hoewel de archiefinventarissen attenderen op het bestaan van de Limburgse oorkonden, kunnen de onderzoekers er niet zonder meer gebruik van maken. Zoals hiervoor reeds aangegeven zijn de stukken in het Latijn. De inhoud is dus voor veel mensen ontoegankelijk. Bovendien zijn ze geschreven in middeleeuws schrift en stelt zich het probleem van de vervalste oorkonden. Het vervalsen van oorkonden was in de Middeleeuwen niet ongebruikelijk. Omdat men met een oorkonde zijn recht kon halen, was het aantrekkelijk om zelf een oorkonde te fabriceren wanneer men geen rechtstitel had. Vele vervalsingen zijn uiterst geraffineerd gemaakt, bijvoorbeeld door het afknippen van zegels van echte oorkonden en die aan de valse te hangen. Of door het 'naschrijven' van echte oorkonden of het inlassen van valse zinnen in een verder kloppende oorkonde. Onderzoek door een *diplomaticus*, iemand die opgeleid is in de oorkondeleer, moet hier dan uitkomst bieden om geen *fake news* te verspreiden.

Valse oorkonde van de abdij van Thorn uit 950 (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 01.187A, archief Vrije Rijksheerlijkheid Thorn, inv. nr. 1)

Ook in Limburg zijn vele vervalsingen gemaakt. Sommige daarvan zijn al ontmaskerd. Zo staat de al genoemde oorkonde van de Duitse koning Otto I uit 7 oktober 950 voor de Limburgse abdij van Thorn niet alleen bekend als het oudste archiefstuk van Nederland, maar ook als een vervalsing. Deze oorkonde is door de nonnen van Thorn zorgvuldig nagetekend naar een echte oorkonde. Een apart geval is de oorkonde van Gerberga, koningin van de Franken, die in 968 Meerssen wijngaarden en molens schenkt aan de Franse abdij van St. Remigius in Reims. Limburgse wijngoederen gebruiken vandaag de dag deze oorkonde om te claimen dat hun wijngaarden al in de tiende eeuw bestonden. Helaas is deze 'wijn-oorkonde' een vervalsing van enkele eeuwen later.

Dat het echt noodzakelijk is om de Limburgse oorkonden aan een gedegen onderzoek te onderwerpen voordat ze gepubliceerd worden, bewijst de recente uitgave van de oorkonden van de abdij van Kloosterrade. Daar waren bijna alle twaalfde-eeuwse oorkonden weleens voor een vervalsing uitgemaakt. De uitgevers van het *Oorkondenboek Kloosterrade* hebben hier prachtig werk verricht door betrouwbare oorkondeteksten aan het publiek te presenteren.

De onderzoeker is dr. Geertrui Van Synghel, bewerker van het Oorkondenboek van Noord-Brabant. Zij is tevens uitgever van de oorkonden van het klooster van Sint-Gerlach te Houthem. Voor haar wetenschappelijke publicaties, zie [https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/gam-van-synghel\(9b51470f-e605-40d4-bc09-08198d2c590a\)/publications.html](https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/gam-van-synghel(9b51470f-e605-40d4-bc09-08198d2c590a)/publications.html), voor haar lezingen, zie [https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/gam-van-synghel\(9b51470f-e605-40d4-bc09-08198d2c590a\)/activities.html](https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/gam-van-synghel(9b51470f-e605-40d4-bc09-08198d2c590a)/activities.html).

De begeleidingscommissie bestaat uit de volgende leden: prof. em. dr. O. Kneepkens, voorzitter, prof. dr. E. de Paermentier (Universiteit Gent), dr. E.C. Dijkhof (Huygens ING), dr. H. van Engen (stadsarchivaris 's-Hertogenbosch) en dr. G. Venner (voormalig chartermeester RHCL).

Zichtbaarheid

Oorkonden bevatten veel persoons- en plaatsnamen of beschrijven opmerkelijke gebeurtenissen uit lang vervlogen tijden. Informatie die vaak goed bruikbaar is om via publieksactiviteiten de inhoud van oorkonden ook in onze tijd zichtbaar te maken.

Reliekschrijn van Sint-Servaas, vervaardigd rond 1170-1195 (Maastricht, Schatkamer Sint-Servaas)

Om de unieke middeleeuwse teksten bij een groter publiek zichtbaar te maken, kan aansluiting worden gezocht bij publieksevenementen, zoals bijvoorbeeld de zevenjaarlijkse Heiligdomsvaart. De eerstvolgende Heiligdomsvaart, met nationale en internationale aandacht voor Maastricht als pelgrimsstad van Sint-Servaas, wordt gehouden in 2025. Het zou bijzonder zijn om in het kader van dit evenement de perkamenten oorkonden en/of andere handschriften van het Sint-Servaaskapittel voor het voetlicht te brengen. Denken we bijvoorbeeld aan de originele oorkonde van rooms-koning Koenraad uit 1139, die tijdens een bezoek aan de Sint-Servaaskerk de Sint-Servaasbrug schonk aan het kapittel. Of aan Einhard's *Translatio et miracula Sancti Marcellini et Petri*, met diens beschrijving van Maastricht en de enthousiaste ontvangst van deze relieken.

Ook de middeleeuwse teksten van het klooster van Sint-Gerlach bieden vele aanknopingspunten voor visualisatie. Bijvoorbeeld de oudste oorkonde uit 1202, waarin de heer van Valkenburg zijn hof te Munstergeleen aan de plaats van de heilige Gerlach en aan het moederklooster te Heinsberg schenkt, omdat hij niet op kruistocht geweest is. Of de vermelding van het hospitaal in Sint-Gerlach in 1236, met daarbij een lijst van de veestapel met 24 schapen, een koe, een kalf, een zeug, zestien kippen en twaalf eenden.

Statuten van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht (Den Haag, KB, hs. 132G35)

Mooie oorkonden zijn ook de stukken van de heer van Valkenburg uit 1270, waarin hij de weg door het dorp Sint-Gerlach aan het klooster schenkt, en uit 1279, waarin met instemming van de Sint-Servaaskerk een muur rondom het klooster gebouwd wordt in Sint-Gerlach.

Alle oorkonden worden online in free access toegankelijk gemaakt via een eigen website binnen de infrastructuur van het Limburgs Erfgoed Net. Hier staan niet alleen de Latijnse teksten, maar ook de vertalingen. Om het publieksbereik zo groot mogelijk te maken worden de teksten nog nader toegankelijk gemaakt door het schetsen van een bredere context en door de inzet van QR-codes op fysieke Limburgse locaties die in de oorkonden worden genoemd.

Het RHCL werkt aan een digitale infrastructuur voor de invoer van de oorkonden op basis van linked open data. Vanuit deze invoerstructuur worden alle stukken automatisch geüpload in de Digitale Charterbank Nederland. Dit is de landelijke infrastructuur voor oorkonden van het Huygens ING, zie <https://www.huygens.knaw.nl/resources/digitale-charterbank-nederland-voor-alle-oorkonden-charters/>.

De schriftelijke publicatie per archieffonds en/of deelcollectie zal plaatsvinden via het LGOG.

Te denken valt ook aan wandel-, fiets- en autoroutes om de geografische omvang van de netwerken rondom de makers van de oorkonden zichtbaar te maken, zoveel mogelijk met aandacht voor personen en gebeurtenissen.

Waar mogelijk zoeken wij aansluiting en inspiratie bij (de digitale producten van) overheden en (erfgoed) organisaties (LGGI, Zicht op Maastricht, ArcheoRoute Limburg, de natuur- en erfgoedapp van het Grenspark Maas-Schwalme-Nette, Terra Mosana, Visit Limburg, Vrienden van Maastrichtse Gevelstenen, Vrienden van Thorn, de leden en partners Coöperatie Erfgoed Limburg, Koninklijk LGOG, Netwerk Digitaal Erfgoed, Centre Ceramique, etc.).

Deelprojecten van het Oorkondenboek van Limburg

In het Oorkondenboek van Limburg worden ca. 450 oorkonden uitgegeven die zich in de archieven van Nederlands Limburg bevinden en uitgevaardigd zijn vóór het jaar 1301. Een exceptioneel geval vormt de uitgave van 52 oorkonden van het Premonstratenzer vrouwenklooster Keizersbos te Neer bij Roermond. In het Regionaal Historisch Centrum Limburg te Maastricht worden twee *cartularia* bewaard waarin dertiende-eeuwse oorkonden gekopieerd zijn van de abdij. Maar de originele oorkonden op perkament worden, samen met nog ca. 40 andere stukken, bewaard in de abdij van Averbode (België). Het ligt voor de hand om de oorkonden uit dit afgedwaald archief ook in de uitgave te betrekken. Dit werk is opgesplitst in onderstaande deelprojecten:

- 1. De oorkonden van het Norbertinessenklooster van Sint-Gerlach te Houthem (40), inmiddels *gereed voor publicatie*
- 2. De oorkonden van de Proosdij Meerssen (36)
- 3. De oorkonden van de hoogadellijke abdij Thorn (54), *project in voorbereiding*
- 4. De oorkonden van het Kapittel van Sint-Servaas te Maastricht (190)
- 5. De oorkonden van het Kapittel van Onze Lieve Vrouw te Maastricht (53)
- 6. De oorkonden van enkele Maastrichtse kloosters, van het klooster Sint-Elisabeth te Nunhem en 8 losse oorkonden (28)
- 7. De oorkonden van het klooster Keizersbos te Neer (52)

Oorkonden bevatten veel persoons- en plaatsnamen of beschrijven opmerkelijke gebeurtenissen uit lang vervlogen tijden

Hierbij moet uitdrukkelijk worden opgemerkt dat tal van 'Limburgse' oorkonden, vanwege de staatkundige geschiedenis van het huidige Nederlands Limburg, al eerder zijn gepubliceerd in het Gelders of Noord-Brabants oorkondenboek en in het Oorkondenboek Kloosterrade. Deze oorkonden worden niet opnieuw uitgegeven.

Globale planning

- 2022:** Lancering met event van de oorkonden van Sint-Gerlach
- 2023:** Lancering met event van de oorkonden van Thorn; Verdere events: Paleografiewedstrijd; Tentoonstelling
- 2024:** Event: Expositie Limburgs museum met oorkonden uit Roermond
- 2025:** Lancering met event van de oorkonden van het Sint-Servaaskapittel en het Onze Lieve Vrouwekapittel te Maastricht (deel 1); Verdere events: Heiligdomsvaart; tentoonstelling en Tefaf activiteit
- 2026:** Lancering met event van de oorkonden van het Sint-Servaaskapittel en het Onze Lieve Vrouwekapittel te Maastricht (resterende oorkonden); Event: Expositie Centre Céramique
- 2027:** Lancering met event van de oorkonden van Meerssen en enkele Maastrichtse kloosters en van het klooster Sint-Elisabeth te Nunhem; Verdere events: Expositie Nunhem; Expositie Meerssen

Begroting

Dit meerjarenproject is omvangrijk, complex en kostbaar. Het totale bedrag is begroot op € 685.000. De stichting Limburgse Oorkonden benadert een brede groep potentiële sponsors in de private en publieke sector om bij te dragen aan de dekking van dit kostenplaatje. Op onze website www.waarvanakte.eu zal per kwartaal een actuele stand worden gegeven hoever het begrote bedrag door schenkingen en subsidies is gedekt.

Algemene informatie over de organisatie

Naam:	stichting Limburgse Oorkonden
Postadres:	Brusselsestraat 10-D
Postcode:	6211 PE
Plaats:	Maastricht
E-mail adres:	info@waarvanakte.eu
Website:	www.waarvanakte.eu
Bankrekeningnummer:	NL12INGB0009024587
KvK nummer:	74146629

Scan onderstaande QR code en ga naar **www.waarvanakte.eu**. De website is nog in ontwikkeling en zal in september 2022 worden gelanceerd.

